

تبیین چالش‌ها و فرصت‌های ژئوپلیتیکی روابط ایران و مصر

حمید زینلی^۱

محمد اخباری^۲

علی اصغر اسمعیل پور روشن^۳

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

درجه مقاله: علمی - ترویجی

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۳/۲۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۰۴

- ^۱. دانشجوی دکتری گروه جغرافیای سیاسی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، ایران
- ^۲. دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
dr.m.akhbari@gmail.com
- ^۳. استادیار گروه جغرافیای سیاسی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

کنش و کنش متقابل روابط ایران و مصر در نظام جهانی و منطقه‌ای همواره مسائل جدیدی را در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا می‌آفریند و در واقع هرگونه رفتار دو کشور، ژئوپلیتیک مناطق یاد شده را با تغییرات گسترده مواجه می‌کند. در طی سال‌های اخیر، تحولات خاورمیانه، فرصت‌های ژئوپلیتیکی بی‌شماری را در راستای توسعه روابط دو کشور ایران و مصر فراهم کرده است که به این منظور، پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی، تبیین چالش‌ها و فرصت‌های ژئوپلیتیکی روابط ایران و مصر را مورد مطالعه قرار داده است. این پژوهش عوامل سیاسی، منطقه‌ای و بین‌المللی را از چالش‌ها و موانع هم‌گرایی میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری عربی مصر دانسته و رفع این موانع را موجب ارتقاء جایگاه منطقه‌ای دو کشور می‌داند و همچنین فرصت‌های ژئوپلیتیک و عوامل ژئواکونومیک را موجب افزایش هم‌گرایی‌های میان دو کشور می‌داند. در پژوهش حاضر، جامعه آماری را صاحب‌نظران و اساتید رشته‌های ژئوپلیتیک و روابط بین‌الملل تشکیل می‌دهند که حجم نمونه، تعداد ۵۰ نفر بر اساس مدل کوکران^۱ تخمین زده شده و از آزمون میانگین در نرم افزار *SPSS* استفاده گردیده است. نتایج نشان می‌دهد که وجود آثار تاریخی با ریشه مشترک، عدم حساسیت دو کشور از هویت تمدنی یکدیگر و تغییر دولت مصر پس از حکومت حسنی مبارک، از فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای توسعه روابط محسوب می‌شود و عوامل داخلی و منطقه‌ای از موانع هم‌گرایی دو کشور می‌باشد.

• واژگان کلیدی

ایران، ژئوپلیتیک، خاورمیانه، مصر، همگرایی.

1. WilliamCochran

2. Statistical Package for the Social Sciences

مقدمه

تقدم سیاست جمهوری اسلامی ایران در روابط خارجی بر پایه همکاری با کشورهای اسلامی، غیر متعهد و جهان سوّمی استوار است. در این بین، کشور مصر در دنیای اسلام و در سطح بین‌المللی از منزلت ژئوپلیتیکی برجسته‌ای برخوردار است (مظاهری و احمدزاده، ۱۳۸۸). مصر به‌عنوان یک کشور عربی از موقعیت ممتازی در ارتباط با جمهوری اسلامی ایران برخوردار است؛ چرا که ایران و مصر دو کشور مهم و قدرتمند با گنجایش بالا در دو منطقه حساس و راهبردی جهان در آفریقا و آسیا قرار گرفته‌اند و هر یک دارای تمدن و فرهنگی کهن، در طول تاریخ می‌باشند (Pethiyagoda, 2021). دو کشور هم‌چنین به‌عنوان دو مرکز عمده و حوزه اصلی تمدن شرق، از دیرباز با یکدیگر ارتباط داشته و در تکوین تاریخ و تمدن بشری نقشی بسیار تعیین‌کننده ایفا کرده‌اند. با نظر به این جایگاه، دو کشور ایران و مصر به‌عنوان دو رکن تمدن غرب آسیا و شمال آفریقا می‌توانند بیشترین نقش را در تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی، به ویژه جهان اسلام ایفا کنند (مظاهری و احمدزاده، ۱۳۸۸: ۱۸۴). نقش ایران در منطقه خلیج فارس، آسیای مرکزی و قفقاز بی‌بدیل بوده و هم‌چنین مصر نیز در جهان غرب و شمال آفریقا نقش محوری دارد. مصر به‌عنوان نقطه تلاقی آفریقا - اروپا و ایران هم مسیر ورود به آسیا به‌شمار می‌رود. هم‌چنین تسلط دو کشور بر دو آبراه مهم و حیاتی جهان، یعنی کانال سوئز و تنگه هرمز، جایگاه راهبردی را برای دو کشور رقم زده است.

ایران و مصر در دو سوی خاورمیانه به‌عنوان دو قدرت تأثیرگذار منطقه‌ای با جایگاه در خور توجه در هرم قدرت جهان اسلام مطرح هستند و به‌دلیل هم‌جواری ایران با تنگه استراتژیک هرمز و در اختیار داشتن کانال سوئز از سوی مصر، به‌عنوان نقاط مهم ژئوپلیتیکی، از موقعیتی تعیین‌کننده برخوردارند (Cantey, 2018). جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان قدرتی تاریخی با شیب فزاینده اقتدار خویش، از جایگاهی انکارناپذیر در سطح منطقه‌ای برخوردار بوده و از طرفی دیگر، با توجه به وزن ژئوپلیتیکی بالای مصر و مناسبات منطقه‌ای و اثرگذاری آن در شمال آفریقا و هم‌جواری با دشمن شماره یک جهان اسلام یعنی رژیم صهیونیستی، سطح، نوع و میزان روابط دو کشور مصر و ایران، تأثیر تعیین‌کننده در مقوله امنیت ملی و به تبع آن بر امنیت سیاسی جمهوری اسلامی ایران خواهد داشت (علاماتی و حسن‌پور، ۱۳۹۷: ۱۳۶). قرابت روابط دو کشور، فواید، امکان و برتری‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی را برای آن‌ها وضع خواهد کرد و از دید جغرافیا و ژئوپلیتیک، دو معبر پراهمیت و

اساسی غرب آسیا و شمال آفریقا، یعنی تنگه هرمز در خلیج فارس و نیز کانال سوئز در دریای احمر، در حوزه هر یک از آن دو قرار دارد.

بر اساس نظریه دکتر محمدرضا حافظ‌نیا که در زمینه گرایش‌های مبتنی بر ژئوپلیتیک ارائه شده است، روابط دو کشور ایران و مصر، می‌تواند افزایش هم‌گرایی‌ها و توسعه روابط را به همراه داشته باشد و شامل ژئوپلیتیک اقتصادی^۱، ژئوپلیتیک فرهنگی^۲، ژئوپلیتیک دینی^۳ و ژئوپلیتیک توریسم^۴ را در برگیرد. علاوه بر این، دو کشور می‌توانند پیوندهای ژئواستراتژیک خود را نیز در راستای توسعه روابط، با استفاده از ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی یاد شده گسترش دهند. در حال حاضر، ده‌ها سال از زمانی که روابط ایران و مصر قطع شده می‌گذرد که در این رابطه، عوامل زیادی همواره به‌عنوان موانع هم‌گرایی دو کشور ایران و مصر محسوب می‌شود که در طی سال‌های اخیر نیز این عوامل پررنگ‌تر شده است (درویشی سه‌تانی، ۱۳۹۷: ۲۲). از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به ماهیت سیاسی متعارض نظام‌های سیاسی دو کشور، عدم اجماع سیاسی دو کشور در زمینه بهبود روابط، ایران و مصر در زمینه تروریسم، چالش‌های دو کشور در مورد استفاده از نام‌ها و نمادهای حساسیت برانگیز و سایر عوامل منطقه‌ای و بین‌المللی نام برد. هم‌چنین مصر از نظر استراتژیک، همراه با کشورهایی از جمله آمریکا، روسیه، رژیم صهیونیستی، در زمره کشورهای بوده که تحولات ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی این کشورها بر امنیت ملی و منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، تاثیرگذار بوده است. در مقابل، اما واگرایی‌های دو کشور نیز دارای برخی از ویژگی‌های مشترک فرهنگی و سیاسی هستند که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به عواملی نظیر پیشینه تاریخ کهن امپراتوری ایران و مصر، تشابه دینی و جایگاه بالای اسلام سیاسی در این دو کشور، تهدید امنیتی مشترک از جانب رژیم صهیونیستی، تجربه حکومت استبدادی وابسته به غرب در دو کشور (محمدرضاپهلوی در ایران و حسنی مبارک در مصر)، تجربه انقلاب در دو کشور و وجود گروه‌های انقلابی و ضد امپریالیستی اشاره کرد. لذا ماهیت موارد مطرح شده و فرصت‌های ژئوپلیتیکی حاضر می‌تواند موجب افزایش جایگاه منطقه‌ای دو کشور و افزایش روابط اقتصادی، فرهنگی، سیاسی آن‌ها شود. در این راستا، پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این سؤال می‌باشد که چالش‌ها و فرصت‌های ژئوپلیتیکی روابط ایران و مصر چیست؟ و دو کشور در راستای توسعه روابط خود با کدام چالش‌ها مواجه می‌باشند؟ این پژوهش عوامل سیاسی، منطقه‌ای و بین‌المللی را از چالش‌ها و موانع هم‌گرایی میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری عربی مصر دانسته و رفع این موانع

1. Economic geopolitics

2. Cultural geopolitics

3. Religious geopolitics

4. Geopolitics of tourism

را موجب ارتقاء جایگاه منطقه‌ای دو کشور می‌داند و هم‌چنین عوامل ژئواکونومیک، از فرصت‌های ژئوپلیتیک موجود را موجب افزایش هم‌گرایی‌های میان دو کشور می‌داند. روش تحقیق حاضر از نظرهدف کاربردی(عملی)، از نظر روش توصیفی-تحلیلی و از نظر ماهیت پیمایشی می‌باشد.

مبانی نظری

۱. ژئوپلیتیک

ژئوپلیتیک عبارت است از: درک واقعیت‌های محیط جغرافیایی به منظور دستیابی به قدرت، به نحوی که بتوان در بالاترین سطح، وارد بازی جهانی شد و منافع ملی و حیات ملی را حفظ کرد. به عبارت دیگر ژئوپلیتیک، عبارت است از: علم کشف روابط محیط جغرافیایی و تأثیر آن بر سرنوشت سیاسی ملل (عزتی، ۱۳۸۶: ۷). ویلیام دی. فاکس^۱، در همایشی که به وسیله ناتو در ۱۹۶۳ در بروکسل تشکیل شده بود به اتفاق آراء اعلام کرد که، "ژئوپلیتیک یعنی به کارگیری وجدان جغرافیایی در مناسبات بین‌المللی". ژنرال فرانسوی، پیر گالوا^۲، نویسنده اثری با عنوان ژئوپلیتیک راه‌های رسیدن به قدرت، منتشره در سال ۱۹۹۰، ژئوپلیتیک را چنین تعریف می‌کند، "ژئوپلیتیک یعنی مطالعه نحوه ارتباط بین هدایت سیاسی یک قدرت با برد بین‌المللی و چهارچوب جغرافیایی عملکرد آن" (عزتی، ۱۳۹۴: ۶). امروزه در تعریف قدرت، منابعی ارزشمندند، که نامرئی باشند، به عبارتی، آن‌هایی منابع واقعی قدرت به شمار می‌روند که در متغیرهای ژئوپلیتیک، نقش اساسی داشته باشند. در دوران جنگ سرد، تکیه قدرت جهانی بر قدرت مرئی بود، ولی امروز که ما دوران صلح سرد یا صلح اجباری را می‌گذرانیم، قدرتی واقعی است که غیر قابل اندازه‌گیری باشد و آن قدرت نامرئی است (عزتی، ۱۳۹۴: ۷).

۲. تحول ژئوپلیتیکی

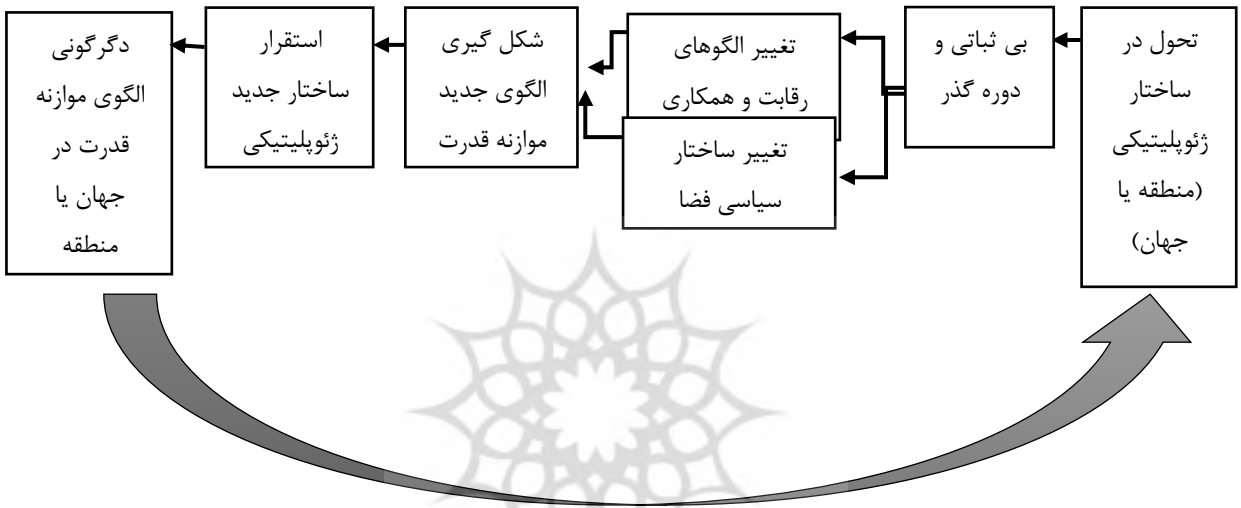
تحول ژئوپلیتیکی عبارتست از بروز تغییر و دگرگونی در الگوها، نظم‌ها و ساختارهای ژئوپلیتیکی. تحول ژئوپلیتیکی، ماهیتی پویا و داینامیک دارد و عمدتاً در اثر تحول در وزن ژئوپلیتیکی، ساختار و کارکرد عوامل و متغیرهای مؤثر در قدرت ملی و جمعی فضاها جغرافیایی پدید می‌آید. از آنجایی که نقش مثبت و منفی عوامل قدرت، سیال بوده و بازیگران سیاسی و دولت‌ها نیز دائماً در تکاپوی رقابت و بهبود بخشی موقعیت خود در سیستم منطقه‌ای، جهانی و یا مکانی فضایی می‌باشند، بنابراین

1. William D. fax

2. Pierre Galva

نظام ژئوپلیتیکی حاکم بر مکان و فضای جغرافیایی مربوطه، ماهیتی پویا و دینامیک داشته و از نوعی موازنه متحرک تبعیت می‌کند. به عبارتی دیگر، ضمن بروز تحول، به نوعی موازنه و تعادل پویا دست می‌یابد. علاوه بر این، تحول در سیستم مستلزم وجود بحران، اغتشاش و عدم تعادل است. عدم تعادل باعث تحول و در نهایت، تحول باعث پیشرفت سیستم می‌شود (Cohen, 1994:20).

شکل ۱: الگوی پویای تحولات ژئوپلیتیکی در سطح منطقه‌ای و جهانی

منبع: (حافظ نیا، ص ۸۴)

۳. سیاست خارجی

برای سیاست خارجی، تعاریف متعددی ارائه شده است. برخی سیاست خارجی را شامل تنظیم، اجرا و همچنین محصول و نتیجه تصمیماتی می‌دانند که راهنمایی است برای اقداماتی که یک دولت در ورای مرزهای خویش، به منظور پیشبرد اهداف در رابطه با بازیگران حکومتی و غیر حکومتی به عمل می‌آورد (اخباری، ۱۳۹۹: ۲۱۸). در تعریفی دیگر، می‌توان سیاست خارجی را جهتی که یک دولت برمی‌گزیند و در آن از خود تحرک نشان می‌دهد و نیز شیوه نگرش دولت نسبت به جامعه بین‌الملل، تعریف نمود. سیاست خارجی هر کشور، برآیندی از عوامل و فاکتورهایی از قبیل تصمیم‌گیرندگان، ساخت سیاست بین‌المللی، قدرت اقتصادی، موقعیت ژئوپلیتیک، اوضاع اجتماعی آن کشور و در نهایت، شرایط زمانی است. اهداف سیاست خارجی هر کشور بر حسب ظرفیت‌ها و توان‌های داخلی در سه بخش کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت مورد توجه و ارزیابی نهایی تصمیم‌گیری قرار می‌گیرد.

هم‌چنین در تعریف دیگر، می‌توان سیاست خارجی را استراتژی یا یک سلسله اقدامات طراحی شده دانست که توسط سیاست‌گذاران یک کشور در مقابل سایر کشورها یا موجودیت‌های بین‌الملل، جهت کسب اهداف خاص تعریف شده و برحسب منافع ملی مشخص شده دانست. هم‌چنین می‌توان سیاست خارجی را راهبرد و رهیافتی دانست که توسط دولت ملی برای دستیابی به اهداف خود در روابط با موجودیت‌های خارجی انتخاب می‌شود که شامل تصمیم به عدم کنش نیز هست (اسمیت^۱ و هدفیلد^۲، ۱۳۹۱: ۲۳).

۴. هم‌گرایی

برای روشن شدن تعریف هم‌گرایی^۳، ابتدا لازم است واژه منطقه‌گرایی مورد توافق قرار گیرد و می‌توان آن را به دو دسته تقسیم کرد: منطقه‌گرایی مبتنی بر ارزش و منطقه‌گرایی مبتنی بر سیاست. منطقه‌گرایی ارزشی در واقع ستایشی دوستانه است که ترکیبی از عقاید، ارزش‌ها و اهداف آشکار و روشن را مطرح می‌کند. هدف منطقه‌گرایی ارزشی، ایجاد حفظ و بازنگری در قواعد امنیت، رفاه، صلح و توسعه در منطقه است و از جانب بازیگرانی با عقاید و منابع مشابه درخواست می‌شود، تا فعالیت‌ها و روابط خود را در فضای منطقه‌ای مشخص، سازماندهی نمایند. منطقه‌گرایی سیاسی به گروهی از کشورهای صاحب حاکمیت اشاره دارد که از نظر جغرافیایی هم‌جوار و از نظر سیاسی و اقتصادی وابسته به هم هستند، ویژگی‌های مشترک متعددی با هم دارند و به‌دنبال توافق جامع و ترتیبات مشترک در امور منطقه‌ای، تمایلات و سیاست همکاری براساس تقویت منافع فردی و کنترل نظام روابط میان خود، تحت این چارچوب هستند. به‌طور کلی در سیاست بین‌الملل، هم‌گرایی رابطه‌ای است که در آن رفتار بازیگران و واحدهای سیاسی در قالب جدیدی شکل گرفته است. ارنست هاس^۴ به عنوان پایه‌گذار این نظریه، هم‌گرایی را این‌چنین تعریف می‌کند:

«روندی که به‌وسیله آن، رهبران سیاسی چند کشور مختلف متقاعد می‌شوند که وفاداری، انتظارات و فعالیت‌های سیاسی‌شان را به سمت مرکز جدیدی که نهادهایش دارای اختیارات قانونی، یا متقاضی اختیارات قانونی و رای اختیارات ملت-کشور باشد، سوق دهند» (عبدالملک، ۱۳۹۵: ۱۸).

1. Steve Smith

2. Amelia Hadfield

3. Convergence

4. Ernst Haas

بنابر تعریف مورتون کاپلان^۱، هم‌گرایی روندی است که طی آن سیاست‌های مجزا، یک چارچوب مشترکی را تشکیل می‌دهند که قادر به رسیدن به اهداف و اقدامات سیاسی مشترک می‌باشند (کریمی، ۱۳۸۹: ۳۱). لئون لیندبرگ^۲ با استفاده از تعریف هاس، هم‌گرایی را این‌گونه تعریف می‌کند: «روندی که به موجب آن ملت‌ها، برای به‌دست آوردن یک رهبری خارجی، با حفظ سیاست‌های داخلی و لیکن به‌طور وابسته به یک‌دیگر، در عوض برقراری توافق‌های دوگانه از اقتدار خویش می‌کاهند. یا روندی که به موجب آن، بازیگران سیاسی انتظارات و فعالیت‌های سیاسی خود را به یک مرکز جدید منتقل می‌کنند» (اسمیت؛ هدفیلد، ۱۳۹۱: ۸۹):

پیشینه تحقیق

تاکنون تحقیقات متعددی در زمینه موضوع حاضر انجام گرفته، اما در این پژوهش سعی شده از منابع بروز و بعضاً چاپ شده سال ۲۰۲۲ و مصاحبه با برخی اندیشمندان و صاحب‌منصبان مصری نیز استفاده شود، از سوی دیگر با توجه به تحولات اخیر منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منا)^۳، تحقیق حاضر با دیدگاهی چندجانبه‌نگر و نوین در راستای تشریح مؤلفه‌ها و تحولات اخیر، در سطح روابط دو کشور ایران و مصر و ارتقاء آن بر اساس فرصت‌های ژئوپولیتیکی صورت گرفته، خواهد پرداخت. اما در زمینه‌های نزدیک به این موضوع، تحقیقاتی به‌همل آمده، که مهم‌ترین آن‌ها، به قرار زیر است:

جدول ۱. پیشینه تحقیق

ردیف	محقق و سال	عنوان پژوهش	خلاصه نتایج
۱	درویشی سه‌تالانی و مظفری، ۱۳۹۷	بررسی عوامل تاثیرگذار بر واگرایی روابط ایران و مصر از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۲	نتایج مقاله، بیانگر آن است که از عوامل مختلف اثربخش در واگرایی ایران و مصر، چند زمینه از برتری ممتازی برخوردارند. عامل جوهر و سمت سیاسی ناسازگار ترتیبات سیاسی ایران و مصر در رده‌بندی داخلی، موضوعاتی مثل جریان فلسطین و پیمان کمپ دیوید در دسته منطقه‌ای. همچنین دید متمایز دو کشور به فرم

^۱. Morton Kaplan

^۲. Leon Lindbergh

^۳. MENA، Middle East and North Africa

<p>حاکم بر ترتیب بین‌الملل و شرایط آن، و شیوه رفتار با قدرت‌های بزرگ در سطح جهانی، می‌توانند به‌عنوان فاکتورهای با اهمیت و مؤثر در واگرایی دو کشور شمرده شوند</p>			
<p>جماعت تکفیری جهادی داعش و حزب النور مصر، به‌عنوان نمایندگان دو گروه متمایز روند سلفی، دیدی عداوت آمیز به شیعیان، به ویژه ایران دارند، که در مبانی تفکرات سلفی- وهابی و جهان‌بینی تکفیری آن‌ها دارد. از سوی دیگر از نظر بعضی کشورهای عربی و غربی، تحولات دهه‌های گذشته خاورمیانه، موجب افزونی اثر، جایگاه و توان ایران از مدار نیابتی به تعبیر هلال شیعی در منطقه شده است.</p>	<p>مواضع و عملکرد جریانهای سلفی سیاسی و سلفی جهادی در قبال جمهوری اسلامی ایران (بررسی موردی داعش و حزب النور مصر)</p>	<p>پزشک، ۱۳۹۴</p>	<p>۲</p>
<p>ایران و مصر با آگاهی و ابرام بر مجال، توانمندی‌ها و داشتن سیاست همکاری جویانه و استراتژی مشترک در مواجهه با کشورهای هم‌اورد و همچنین با کنار گذاشتن افتراقات، می‌توانند مزایای مشترک و راهبردی خود را در سطح منطقه و بین‌المللی را تحکیم ببخشند. به نظر می‌رسد با عنایت به استطاعت میان دو کشور در گستره‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی امکان استیلا بر موضوعات و استحکام روابط دوجانبه در سمت مصالح مشترک همچنان وجود دارد.</p>	<p>فرصت‌ها و چالش‌های روابط ایران و مصر پس از انقلاب ۲۰۱۱</p>	<p>صادق‌زاده، ۱۳۹۴</p>	<p>۳</p>
<p>ایران و مصر دو کشور اسلامی مهم و نقش‌آفرین در خاورمیانه هستند، که سیاست خارجی دو کشور در دوره‌های متفاوت روبرو و یا بعضاً در کنار هم‌دیگر قرار داشته است. برای مثال در دوره مبارک روابط ایران و مصر در مقطع‌های گوناگون دارای اوج و حضيض فراوانی بوده‌اند که زمانی به سمت گشایش روابط پیش می‌رفت و گاهی هم با بی‌علاقگی مواجه بود.</p>	<p>بررسی مقایسه‌ای تحول جایگاه ایران در سیاست خارجی مصر قبل و پس از پیروزی انقلاب مصر (دهه گذشته)</p>	<p>بیانی، ۱۳۹۲</p>	<p>۴</p>
<p>زوال اتحاد جماهیر شوروی، حملات یازده سپتامبر ۲۰۰۱ و تغییرات اجرایی در حوزه سیاست خارجی آمریکا، از سوی دیگر تجربه ناموفق جبهه نجات ملی</p>	<p>بررسی علل و زمینه‌های ظهور و تحول جنبش اخوان المسلمین مصر</p>	<p>وکیلی، ۱۳۹۲</p>	<p>۵</p>

<p>الجزایر و انقلاب اسلامی در ایران و با نگرش به نتایج عملکرد حاکمان ایران و نیز یاس گروه‌های تندروی اسلامی در مواجهه با دولت و همچنین زندانی و اعدام رهبران و اعضای آن گروه‌ها توسط دولت و حرکت جنبش‌ها به سمت رهبری دسته جمعی و استکثار اعضا و ورود طبقه متوسط جدید به درون این جنبش، باعث تمایل رهبران اخوان المسلمین به سمت مسیر میانه‌روی و قبول برخی مؤلفه‌های دنیای جدید شد.</p>			
<p>این تحقیق با توزین سه شاخصه روابط ایران و مصر در سه دهه گذشته، امکان‌های پیش روی ایران پس از براندازی حکومت مبارک و همچنین مؤلفه‌های اهمیت دو کشور ایران و مصر برای هم‌دیگر، نگرش ایران از منظر ژئوپلیتیک نوین در قبال بیداری اسلامی، مورد واکاوی قرار می‌گیرد.</p>	<p>انقلاب اسلامی ایران و تحولات ژئوپلیتیکی مصر (با تاکید بر فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو)</p>	<p>موسوی و همکاران، ۱۳۹۱</p>	<p>۶</p>

ماخذ: نگارنده

روش شناسی

بر اساس اهداف و پرسش‌های تحقیق و هم‌چنین تجزیه و تحلیل آن‌ها، روش تحقیق حاضر از نظرهدف کاربردی(عملی)، از نظر روش، توصیفی-تحلیلی و از نظر ماهیت، پیمایشی می‌باشد که نتایج روشن و مناسبی حاصل گردیده. با توجه به هدف و مسئله مورد نظر پژوهش حاضر که تبیین چالش‌ها و فرصت‌های ژئوپلیتیکی روابط ایران و مصر را مورد مطالعه قرار داده است، روش گردآوری داده‌های مورد نیاز به دو دسته کلی مطالعات کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی شامل پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده میدانی تقسیم‌بندی می‌شوند. جامعه آماری تحقیق حاضر از کارشناسان، اساتید دانشگاه و صاحب‌نظران حوزه‌های جغرافیای سیاسی، علوم سیاسی و روابط بین‌الملل تشکیل شده است و حجم نمونه، بر اساس مدل کوکران، تعداد ۴۴ نفر تخمین زده شده است که به‌منظور افزایش ضریب اطمینان، حجم نمونه، تعداد ۵۰ نفر در نظر گرفته شده و برای نمونه‌گیری، از نمونه‌گیری گلوله برفی استفاده شده است. در پژوهش حاضر، ضریب پایایی به دست آمده ۰/۷۵ می‌باشد که نشان دهنده پایایی قابل قبول است.

$$n = \frac{Z^2 pq}{d^2}$$

$$q=1-p$$

$$z=1.96$$

$$P=0.03$$

$$d=0.05$$

$$X = \frac{(3.84 \times 0.03 \times 0.97)}{0.0025} = 44.69$$

تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

پرسش‌های تحقیق

- مهمترین چالش‌ها و موانع هم‌گرایی میان جمهوری اسلامی ایران و مصر و ارتقاء جایگاه منطقه‌ای دو کشور کدامند؟
- مهم‌ترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای افزایش هم‌گرایی‌ها، میان دو کشور ایران و مصر کدامند؟

فرضیه‌ها

- عوامل سیاسی، منطقه‌ای و بین‌المللی، از چالش‌ها و موانع هم‌گرایی میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری عربی مصر بوده و رفع این موانع موجب ارتقاء جایگاه منطقه‌ای دو کشور است.
- عوامل ژئواکونومیک، از فرصت‌های ژئوپلیتیک موجود، موجب افزایش هم‌گرایی‌های میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری عربی مصر است.

تنش‌های روابط ایران و مصر

- تنش‌های روابط ایران و مصر در طول تاریخ و به‌ویژه پس از انقلاب ایران در سه سطح داخلی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، همواره مورد بررسی است که به ذکر چند نمونه از آن‌ها پرداخته می‌شود.

نقشه ۱. نمایی از تقسیمات ناحیه‌های کشور مصر

منبع: <https://www.nationsonline.org/oworld/>

۱- سطح داخلی

– مخالفت برخی احزاب و گروه‌های صاحب نفوذ و موارد اختلاف برانگیز:

برخی از احزاب و گروه‌های صاحب نفوذ داخلی، برقراری روابط دو کشور را خلاف با بینش خود می‌دانند. در ایران بعضی گروه‌ها چشم‌پوشی از امضای پیمان کمپ دیوید از سوی مصر را پیمان‌شکنی به مرام فلسطین و مخالفت با فرمان امام خمینی تلقی می‌کنند. در مصر نیز برخی احزاب و گروه‌ها، انقلاب اسلامی ایران را در دشمنی با تفکرات خود می‌پندارند. این نمونه رفتارها نه تنها در مصر، بلکه در اغلب کشورهای عربی مورد هواداری وهابیت، مشاهده می‌شود.

– اتهام مصر در مورد حمایت‌های ایران از گروه‌های اسلامگرا:

پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، با استقبال مسلمانان جهان به ویژه در کشورهای خاورمیانه مواجه شد، به نحوی که موجی از اسلام‌گرایی را به ویژه در کشورهای مسلمان برانگیخت و موجبات رشد و

تقویت گروه‌ها و احزاب اسلامی را فراهم ساخت. مصر نیز جزء این کشورها بود که تحت تأثیر انقلاب اسلامی ایران قرار گرفت و انقلاب ایران باعث افزایش فعالیت‌های دینی - سیاسی گروه‌های اسلام‌گرا شد (زبردست، ۱۳۹۶: ۷۸). حکومت‌های اقتدارگرا که از پشتوانهٔ مردمی برخوردار نبودند، سعی کردند تا به مقابله با این رویکرد برخیزند و به همین دلیل به اقدامات پلیسی روی آوردند و به سرکوب و خشونت پرداختند. در مصر نیز تاکنون این شیوه تعقیب شده است. اوج حمایت‌های مردمی از رهیافت انقلاب اسلامی در قتل انور سادات، عامل عقد پیمان کمپ دیوید تجلی یافت. حکومت مصر نیز برای رهایی از مشکلات و نابسامانی‌های داخلی به برون‌فکنی پرداخت و جمهوری اسلامی ایران را متهم به صدور انقلاب اسلامی و دخالت در امور داخلی این کشور نمود (درویشی سه‌تلائی و مظفری، ۱۳۹۷: ۱۰۲).

- نام‌گذاری خیابانی به نام خالد اسلامبولی در تهران:

نام خیابان خالد اسلامبولی در تهران از جمله عوایق منشعب در برقراری روابط بین ایران و مصر است (Fahmy, 2020)، که با وجود ابلاغ مصوبهٔ شورای اسلامی شهر تهران در مورد تغییر نام آن خیابان، اقدام اجرایی در این مورد صورت نگرفته است. گرچه موانع فرعی در سلسله مراتب، از اهمیت کمی برخوردارند، اما، رفع آن‌ها برای برطرف کردن سوء تفاهمات و اعتماد سازی با اهمیت محسوب می‌شوند.

- عدم ائتلاف سیاسی دو کشور در زمینهٔ بهبود روابط:

کمبود اجماع میان خبرگان سیاسی، یکی دیگر از موانع بهبود روابط سیاسی میان دو کشور است (جعفری‌ولدانی، ۱۳۸۷ الف: ۱۰۳). از طرف دیگر، در مصر نیز دو چشم انداز در این‌باره وجود دارد. دیدگاه اول را افرادی هم‌چون اسامه ال بَز^۱ رئیس دفتر وقت مبارک، رئیس جمهوری معزول مصر، طنطاوی^۲ وزیر وقت مصر و عمر سلیمان^۳ رئیس وقت سازمان اطلاعات مصر، آن را تمشیت می‌کردند که در مورد از سرگیری روابط با ایران نگران بودند و از عادی سازی روابط مصر با اسرائیل حمایت می‌کردند، اما جناح دیگر که عمرو موسی^۴ در رأس آن قرار دارد، دیدگاه مثبتی نسبت به ایران داشتند (جعفری ولدانی، ۱۳۸۳ الف: ۸۶).

۱. اسامه ال بَز (۱۹۳۱-۲۰۱۳) مدیر دفتر امور سیاسی در دوره ریاست جمهوری مبارک

۲. فیلد مارشال محمد حسین طنطاوی سلیمان (۱۹۳۶-۲۰۲۱) فرمانده سابق نیروهای مسلح مصر و وزیر دفاع و تولیدات نظامی

۳. سرلشگر عمر محمود سلیمان (۱۹۳۶-۲۰۱۲) رئیس سازمان اطلاعات دولت مبارک و در سال ۲۰۱۱ نیز معاون رئیس جمهور بود

۴. عمر محمود ابو زید موسی، وزیر خارجه اسبق مصر و دبیرکل سابق اتحادیه عرب

ماهیت سیاسی متفاوت نظام‌های ایران و مصر:

سیاست خارجی مصر، تحت تأثیر عواملی شکل گرفته است که یکی از با اهمیت‌ترین آنها، تفاسیر جغرافیایی و ژئوپلیتیکی است. مصر به علت قرارگیری در مرکز سه قاره و هم‌چنین پیوند دهنده دو راه آبی دریای مدیترانه و دریای احمر، وجود کانال سوئز، رود نیل و هم‌چنین شبه جزیره سینا، از یک موقعیت راهبردی در ژئوپلتیک برخوردار است. موقعیت جغرافیایی مصر به گونه‌ای است که در طول ادوار گذشته، همواره قدرت‌های جهان برای ورود به خاورمیانه، از این کشور استفاده کرده‌اند (قاسمی، ۱۳۹۳: ۷۵). سیاست خارجی مصر نیز متأثر از متغیرهای بین‌المللی و منطقه‌ای است و این کشور، هیچ‌گاه نمی‌تواند سیاست خارجی خود را بر اساس منافع ملی و مصلحت جهان اسلام تنظیم کند (فرجی، ۱۳۹۱: ۱۵-۳۱). در سال‌های بعد از انقلاب اسلامی، پشتیبانی از فلسطین، نابودی رژیم اسرائیل و مخالفت با امریکا جزء سیاست خارجی ایران بوده است، در حالی که ادامه روابط با رژیم اسرائیل و داشتن روابط صمیمی و نزدیک با امریکا از اصول ثابت، لایتغیر و پایدار سیاست خارجی مصر است (جعفری ولدانی، ۱۳۸۷: ۹۷-۹۶).

۲- سطح منطقه‌ای

قرارداد کمپ دیوید^۱ و روابط مصر و رژیم صهیونیستی:

از اساسی‌ترین شاخص‌های مناسبات مصر و ایران همواره کشمکش و منازعه اعراب - اسرائیل و مسئله فلسطین بوده و جنبه‌های مختلف آن، تأثیرات فراوانی بر آن داشته است (قلوبی، ۱۳۸۷: ۴۰). اسرائیل و فلسطین، تاکنون دو بار باعث قطع روابط سیاسی ایران و مصر شده‌اند؛ یک بار در سال ۱۹۶۰ و بار دیگر در سال. بار اول وقتی رژیم پهلوی با رژیم صهیونیستی رابطه سیاسی برقرار کرد و اعلام کرد که اسرائیل را به صورت دفاکتو^۲ به رسمیت شناخته است، در مقابل، مصر روابط خود را با ایران تیره و قطع کرد؛ زیرا دفاع از سرزمین و مردم فلسطین را وظیفه انکارناپذیر خود می‌دانست (مظاهری و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۶۹). بار دوم در سال ۱۹۷۹ مسئله فلسطین و اسرائیل، روابط سیاسی ایران و مصر را از هم گسیخت اما این بار با وقوع انقلاب اسلامی، این ایران بود که در حمایت از آرمان فلسطین در رابطه با مصر تجدید نظر کرد. ایران به علت سازش و امضای قرارداد صلح مصر با رژیم اسرائیل در اواخر سال ۱۳۵۷ روابط سیاسی خود را با مصر قطع کرد. از آن زمان تاکنون، رژیم اسرائیل

^۱ Camp David Accords

^۲ de facto

همواره تلاش کرده تا مانع بهبود روابط ایران و مصر شود (جعفری ولدانی، ۱۳۸۷: ۸۹). با استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران، مقابله با نظام سلطه غرب و به‌ویژه متحد استراتژیک آن در منطقه خاورمیانه یعنی رژیم صهیونیستی، به‌عنوان یکی از اولویت‌های اهداف سیاست خارجی مطرح شد. بر خلاف ایران که از حقوق فلسطینی‌ها حمایت می‌کرد، مصر به‌دلیل ارتباط سیاسی با تل‌آویو، با هرگونه مقابله نظامی با اشغال‌گران از سوی مردم و گروه‌های فلسطینی مخالفت کرده است و به‌دلیل تفاوت رویکرد ایران و مصر در این موضوع، این زمینه تاکنون محل مناقشه طرفین بوده است (یوسف نژاد، ۱۳۸۴: ۱۱۹). علاوه بر مناسبات دیپلماتیک، دو کشور مصر و رژیم اسرائیل در زمینه اقتصادی نیز همکاری‌هایی دارند که بیشترین آن‌ها در حوزه نفت گاز است. بر اساس آخرین آمار ارائه شده توسط مرکز آمار مصر، میزان صادرات مصر به رژیم اسرائیل ۸۰ میلیون دلار در سال ۲۰۲۰ و میزان صادرات این رژیم نیز به کشور مصر در همان سال بالغ بر ۹۱ میلیون دلار می‌باشد که بیشتر شامل محصولات زراعی ارگانیک بویژه زیتون و فرآورده‌های آن است. البته فعالیت اسرائیلی‌ها به شدت تحت کنترل دولت است و این میزان تجارت نیز توسط شرکت‌های وابسته به دستگاه‌های امنیتی مصر انجام می‌شود، از طرف دیگر مردم مصر، چندان رغبتی برای برقراری تجارت ندارند. لازم به‌ذکر است که سفارت رژیم اسرائیل در قاهره با تعداد اندکی دیپلمات، اداره می‌شود و هیچ خودروی سفارت نیز با پلاک سیاسی تردد نمی‌کند و این عدم شناسایی با پلاک شهری و معمولی به جهت عبور و مرور در سطح شهر است. با همه این اوصاف، با گذشت ۴۴ سال از انعقاد قرارداد کمپ دیوید، اگرچه اندک مناسبات سیاسی و اقتصادی بین طرفین وجود دارد، اما سوءظن و بی‌اعتمادی دولت و به‌ویژه مردم مصر، نسبت به اهداف تل‌آویو همچنان به قوت خود باقی است.

– روابط مصر و سودان:

روابط میان مصر و سودان تاریخی است و گفته می‌شود که سودان دروازه ورود مصر به آفریقا است. در حال حاضر سودان مهم‌ترین شریک در روبرویی با اتیوپی در موضوع سد رنسانس است و فقط همکاری سودان، امکان تأثیرگذاری و فشار بر روی اتیوپی را در جهت حفظ منافع مصر دربر دارد. لذا در روابط ایران با سودان تأثیر متقابلی با مصر وجود دارد، آن‌گونه که توسعه روابط ایران با سودان نیز یکی از مسائلی بوده که در گذشته توانسته بر روابط مصر با ایران تأثیرگذار باشد؛ بنابراین، به موازات بهبود مناسبات ایران و سودان، روابط خارطوم و قاهره نیز تحت تأثیر قرار گرفته است. از مهم-

ترین مسائل استراتژیک مورد مناقشه سودان و مصر، منطقه نفت خیز حلایب- شلاتین^۱ است. اقتصاد دو کشور بر پایه تولید محصولات کشاورزی قرار داشته و سودان به این دلیل که بر منبع بالادستی آب رود نیل مسلط است، جایگاه مهمی در معادلات همسایگی با مصر دارد. لذا هرگونه تهدید یا تعدی نسبت به سودان با واکنشی از سوی مصر مواجه است (جعفری ولدانی، ۱۳۸۳: ۷۹). اهمیت رودخانه نیل که از سودان وارد مصر می‌شود، همانند اهمیت خلیج فارس برای ایران است. همان‌گونه که حیات اقتصادی مصر به شدت به آب نیل وابسته است، خلیج فارس و تنگه هرمز نیز شاه‌رگ حیاتی اقتصاد ایران است زیرا بخش زیادی از نفت ایران از این طریق صادر می‌شود و جایگاه انرژی خلیج فارس، موقعیت ممتازی به این منطقه بخشیده که در مجموع شامل ۵۹/۱ درصد از کل ذخایر ثابت شده نفت و ۴۰ درصد از کل ذخایر ثابت شده گاز است. خلیج فارس هم‌چنین به شکل تقریبی ۴۱ درصد مصارف نفتی جهان را تأمین می‌کند و روزانه نیمی از این نفت مصرفی از تنگه راهبردی هرمز عبور می‌کند (جوادی رفیعی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۶). البته، هر دو کشور در سال‌های اخیر سعی نموده‌اند با پیگیری پروژه‌های زیربنایی و بلند مدت، نسبت به ایجاد راه‌گریز در زمان خطر، شرایط را برای خود هموار کنند. بنابراین، برای مقابله با حضور ایران در سودان، قاهره سعی کرده است با گرفتن ژست همکاری و همراهی با کشورهای حوزه خلیج فارس، منافع استراتژیک ایران را تهدید کند. به همین علت است که السیسی در سال ۲۰۱۸ اعلام نمود که اگر امنیت خلیج فارس به خطر بیفتد، دخالت نظامی خواهیم کرد (یورونیوز ۲۰۱۸/۱۱/۷) و یا در ملاقات با بن‌سلمان گفته بود که امنیت خلیج فارس بخش جدایی‌ناپذیر از امنیت مصر است (باشگاه خبرنگاران جوان ۱۳۹۶/۱۲/۱۳) و هم‌چنین در سفر اسفند ماه ۱۴۰۰ به ریاض، در حضور ملک سلمان دوباره اعلام نمود که امنیت خلیج فارس بخشی لاینفک از امنیت مصر است (ایسنا، ۱۴۰۰/۱۲/۱۷).

- چالش‌های ایران و مصر در زمینه تروریسم :

دولت مصر در گذشته ایران را به حمایت از تروریسم متهم می‌کرد، مسئولین مصری در برخی از اظهاراتشان عنوان می‌نمایند که این فعالیت‌ها مربوط به دوران پس از انقلاب ایران هم نمی‌باشد و در زمان پهلوی دوم نیز این اقدامات، به‌صورت سازماندهی و هدفمند پیگیری شده است، لذا، این یکی دیگر از موانع اصلی بهبود رابطه دو کشور است. وزیر کشور وقت مصر، ایران را به خاطر حمایت از تروریسم محکوم می‌کند و می‌گوید که ایران از طریق یکی از سفارت‌خانه‌های خود از سازمان‌های

^۱ از زمان استقلال سودان در سال ۱۹۵۶، منطقه حلایب - شلاتین که در جنوب شرقی مصر و در حاشیه دریای سیاه واقع و به مثلث حلایب مشهور است، مورد منازعه مصر و این کشور قرار دارد.

تروریستی بنیادگرا و اعضای آن پشتیبانی می‌کند. وی در همان موقع تصریح نموده بود، ایران در سودان حضور دارد و از رژیم اسلامی سودان حمایت می‌کند. در دهه نود میلادی، اسلام‌گرایان درگیر مبارزه خشونت‌آمیز علیه دولت مصر بودند که بیش از ۱۰۰۰ کشته و ۲۰ هزار زخمی بر جا گذاشت. در ۱۹۹۰ رئیس پارلمان مصر و در ۱۹۹۳ وزیر کشور مصر ترور شد. همچنین ۲ مرتبه به حسنی مبارک، رئیس جمهور مخلوع مصر سوء قصد شد. یک بار در ۱۹۹۵، هنگامی که وی برای شرکت در کنفرانس سران وحدت آفریقا به آدیس‌آبابا رفته بود، در راه فرودگاه ترور شد و یک بار نیز در ۱۹۹۹ هنگام بازدید از پورت سعید با چاقو مورد سوء قصد قرار گرفت. در همان موقع، پایگاه اینترنتی الاهرام ادعا کرد که مصطفی حمزه^۱، متهم ردیف اول ترور نافرجام حسنی مبارک در آدیس‌آبابا، در یکی از مناطق تهران اقامت دارد^۲. (الجزیره، ۲۵/۶/۲۰۰۶).

– حمایت مصر از ادعای امارات متحده عربی در مسئله جزایر سه گانه ایرانی

اتحادیه عرب^۳ در نشست‌های خود، به کرات به درخواست امارات متحده عربی موضوع جزایر سه‌گانه ایرانی را در دستور کار خود قرار داده و از ادعای امارات حمایت به عمل آورده است. این اتحادیه حتی خواستار ارجاع این اختلاف به دیوان لاهه شده است. در آخرین مورد نیز که در حاشیه نشست یکصدوپنجاه و هفتمین دوره شورای اتحادیه عرب که در تاریخ ۱۸ اسفند ۱۴۰۰ در قاهره برگزار شد، مجدداً موضوع جزایر را مطرح نمود. مصر نیز به‌عنوان عضو تأثیرگذار که در حال حاضر دبیر کلی این اتحادیه را نیز به عهده دارد، تاکنون هم‌سو با دیدگاه‌ها و مواضع کلی اتحادیه و ادعاهای امارات عمل نموده است.

۳- سطح فرمانطقه‌ای

– روابط آمریکا و مصر

بر اساس آمار و ارقام صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۲۰، ارزش صادرات کالاهای مصری به ایالات متحده برابر با ۱/۴۵۰ میلیارد دلار، حدود ۵ درصد کل صادرات مصر به کشورهای خارجی را تشکیل داده است. از سوی دیگر در همان سال، مصر ۲/۴۰۰ میلیارد دلار کالا از ایالات متحده وارد

^۱. مصطفی حمزه، که سه حکم اعدام و یک حبس ابد برای او صادر شده بود، به دلیل مجرمیت او، به توطئه برای ترور مبارک در آدیس‌آبابا، پایتخت اتیوپی و همچنین ترور وزیر رادیو و تلویزیون مصر، در سال ۱۹۹۳ در سال ۲۰۲۱ اعدام گردید.

^۲. البته این صرفاً یک ادعا بود و به اثبات نرسید.

^۳. اتحادیه کشورهای عربی (جامعه الدول العربیة)

کرده است. در همین سال، واردات آمریکا از مصر یک درصد صادرات این کشور بود و صادرات آن‌ها به مصر، پنج درصد کل صادرات آمریکا به کشورهای خارجی را تشکیل می‌داد. در سال ۱۹۹۹ حجم کل واردات مصر از آمریکا، ۳۱ درصد واردات آن کشور بوده است. بر طبق گزارش صندوق بین‌المللی پول در سال ۱۹۹۸ کسری تراز تجاری مصر با آمریکا حدود ۲/۷۳ میلیارد دلار بود و مجموع کسری موازنه تجاری مصر در مقابل ایالات متحده در چهار سال یعنی از سال ۱۹۹۰ تا سال ۱۹۹۹ به ۷/۸۶۲ میلیارد دلار رسیده بود. با به قدرت رسیدن انور سادات، افق جدیدی در روابط قاهره - واشنگتن گشوده شد؛ به طوری که پس از پیمان کمپ دیوید، مصر به یکی از هم‌پیمانان استراتژیک آمریکا در خاورمیانه تبدیل شد. با ترور سادات، این رابطه ادامه یافت و با همان قوت از سوی مبارک دنیال شد (درویشی سه‌تانی و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۶) و تا امروز نیز، السیسی همان سیاست را در پیش گرفته است. مصر تاکنون در عملیات استقرار و حفظ صلح در برخی از نقاط جهان با آمریکا مشارکت داشته است. همکاری نیروهای دو کشور در برنامه‌های حافظ صلح سازمان ملل از جمله در سومالی^۱، بوسنی هرزگوین^۲، کوزوو^۳ و تیمور شرقی^۴، بیانگر عمق روابط آن‌ها است. از سوی دیگر، روابط نظامی دو کشور گسترده است و این همکاری شامل برخی حوزه‌های استراتژیک از جمله همکاری در روند نوسازی تسلیحات و آموزش نیروهای مسلح مصر است. هم‌اکنون آمریکا براساس تعهداتی که به مصر داده است، هر سال ۱/۳ میلیارد دلار، کمک نظامی به این کشور می‌دهد. یکی از بخش‌های مهم همکاری نظامی، برگزاری مانور «ستاره درخشان»^۵ است که هر دو سال یک بار در مصر برگزار می‌شود. استقرار فرماندهی مرکزی مشترک در مصر برای این رزمایش‌ها، نشان دهنده دیدگاه مثبت آمریکا، نسبت به توانایی ارتش آن کشور است. قابل ذکر است که اگرچه همکاری‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی بین مصر و آمریکا تاکنون ادامه داشته است، اما دیدگاه‌های دو کشور در همه زمینه‌ها یکسان نبوده و مشکلاتی را نیز در پی داشته است. برای مثال محکومیت کشتار فلسطینی‌ها و توسعه شهرک‌سازی توسط رژیم اسرائیل، اشغال جنوب لبنان در سال ۱۹۸۲، تأکید بر الحاق رژیم اسرائیل به کنوانسیون‌های منع گسترش سلاح‌های کشتار جمعی از جمله پیمان منع گسترش

1. Somali

2. Bosna i Hercegovina

3. Kosovo

4. East Timor

5. Bright Star

۶. رزمایش ستاره درخشان آخرین بار در سپتامبر ۲۰۲۱ با حضور ۲۱ کشور شامل مصر، انگلیس، آمریکا، یونان، اردن، عربستان، پاکستان و قبرس و نیز ۱۳ کشور ناظر از جمله کویت و امارات برگزار گردید.

سلاح‌های هسته‌ای موسوم به ان‌پی‌تی^۱ و هم‌چنین فشار آمریکا برای ایجاد فضای باز سیاسی و نگرانی از عدم رعایت حقوق بشر، از مواردی است که در سال‌های اخیر مورد اعتراض دولت آمریکا قرار گرفته است. نکته مهم و قابل توجه در این رابطه، نقش تعیین کننده رژیم اسرائیل در روابط آمریکا و مصر است، رابطه دو کشور پس از یازده سپتامبر، به دلیل شرکت تعدادی از اتباع مصری در عملیات انتحاری در خاک ایالات متحده، موضع گیری اولیه مصر در مورد اشغال عراق توسط آمریکا و طرح خاورمیانه جدید وزارت خارجه آمریکا، وارد مرحله نوینی شد. واشنگتن با طرح اصلاح ساختار و گفتمان سیاسی، مسائلی مانند دمکراسی، حقوق بشر و انتخابات آزاد را در این کشور تعقیب می‌کند. پس از واقعه سپتامبر و کاهش درآمد حاصل از گردشگری، مصر از آمریکا ۱۰۰ میلیون دلار کمک اضافه درخواست کرد؛ اما واشنگتن پرداخت این کمک را منوط به رعایت حقوق بشر کرده^۲ است (نیویورک تایمز، ۲۰۲۲/۱/۲۸).

– روابط مصر و رژیم صهیونیستی:

پیش از انقلاب اسلامی، حکومت پهلوی با سکوت در برابر رژیم صهیونیستی به طور عملی روابط خود را با مصر زمان ناصر کاهش داد، اما با روی کار آمدن انورسادات و صلح با رژیم صهیونیستی، روابط ایران و مصر نیز رو به بهبود حرکت کرد. اما جهت گیری ایران در قبال مسئله فلسطین، پس از پیروزی انقلاب اسلامی، دگرگونی عمده‌ای پیدا کرد (جاودانی مقدم و شفیع، ۱۳۹۳: ۱۹۳)، به طوری که ایران و مصر از دو دیدگاه متفاوت حمایت کردند. جمهوری اسلامی با حمایت از حماس و حزب الله از مقاومت و مبارزه با رژیم صهیونیستی دفاع می‌کند و مذاکره با رژیم صهیونیستی را خیانت به آرمان‌های اسلام و مردم فلسطین می‌داند در حالی که مصر دوره مبارک با حمایت از فتح و تشکیلات خودگردان و به رسمیت شناختن رژیم صهیونیستی، مایل به برقراری صلح میان تشکیلات خودگردان و این رژیم است. در سطح منطقه‌ای نیز رژیم صهیونیستی سعی کرده است که میان ایران و دنیای عرب فاصله ایجاد کند و زمینه برقراری روابط پایدار به خصوص میان دو طرف خلیج فارس ایجاد نشود. یکی از دلایل عدم بهبود روابط میان ایران و مصر را می‌توان فشارهای آمریکا و رژیم صهیونیستی مطرح کرد.

^۱. Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons

^۲. در ژانویه ۲۰۲۲ دولت آمریکا با افزایش فشار دولت مصر به خفقان سیاسی و دستگیری گسترده مخالفان، اعلام نمود قصد دارد، مصر را از کمک‌های نظامی به میزان ۱۳۰ میلیون دلار به آن کشور محروم کند.

فرصت‌های همکاری جمهوری اسلامی و مصر با تاکید بر ظرفیت‌های ژئوپلیتیک

همکاری در سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی

- گروه دی هشت^۱:

گروه هشت کشور اسلامی در حال توسعه، با نام اختصاری گروه دی ۸ (D8) گروهی اقتصادی، متشکل از هشت کشور در حال توسعه اسلامی شامل: ایران، ترکیه، پاکستان، بنگلادش، اندونزی، مالزی، مصر و نیجریه است. اعضای این گروه که از قاره‌های مختلف هستند، می‌توانند با توجه به تنوع امکانات خود، یکدیگر را در رسیدن به توسعه اقتصادی یاری کرده و در اخذ تصمیمات مهم بین-المللی، مواضع گروهی خود را لحاظ کنند.

- گروه سازمان همکاری اسلامی^۲:

این سازمان بر اساس تصمیم نشست تاریخی که در پی نتیجه آتش‌سوزی جنایی مسجد الاقصی در ۲۵ سپتامبر ۱۹۶۹ در رباط، پایتخت پادشاهی مغرب برگزار شد، تأسیس گردید. ایران و مصر به-عنوان دو قطب مهم جهان اسلام می‌توانند در تحرک بخشیدن و روزآمد کردن فعالیت‌ها و عملکرد سازمان کنفرانس اسلامی در عرصه‌های مختلف جهانی و متناسب با تحولات سیاست بین‌الملل، رسالت و نقش فعال و سازنده‌ای را در کمک به حل منازعات و کشمکش‌های سیاسی ایفا کنند.

- همکاری دوجانبه در زمینه نگرانی‌های مشترک و مقابله با تهدیدات رژیم

صهیونیستی:

اگرچه قاهره اولین کشور جهان عرب بود که با رژیم صهیونیستی پیمان صلح منعقد کرد؛ اما اختلافاتی نیز بین دو طرف وجود دارد که نه تنها سطحی نیست، بلکه به دلیل مرتبط بودن با امنیت ملی و نقش منطقه‌ای این کشور از عمق زیادی برخوردار است. نخستین اختلاف دو طرف، حل مشکل فلسطینی‌ها و عقب نشینی از مناطق اشغالی است تا مقدمات تشکیل دولت فلسطین در سرزمین مورد توافق در کرانه باختری و نوار غزه مهیا شود. اختلاف بعدی مصر با رژیم صهیونیستی، به توان هسته‌ای تل‌آویو برمی‌گردد. قاهره با اعلام عاری شدن خاورمیانه از سلاح‌های کشتار جمعی، خواستار

¹. Developing-8

². Organisation of Islamic Cooperation

پیوستن رژیم صهیونیستی به معاهدات بین‌المللی و اجازه به نمایندگان سازمان بین‌المللی انرژی اتمی برای بازدید از تأسیسات اتمی این رژیم شده است. مسائل اقتصادی و حضور منطقه‌ای رژیم صهیونیستی از دیگر موارد مورد اختلاف طرفین است. مصر معتقد است که رژیم صهیونیستی ابتدا باید از مناطق اشغالی عقب نشینی و مشکل فلسطینی‌ها را حل کرده، آن‌گاه به توسعه اقتصادی با کشورهای عرب مبادرت کند. اما رژیم صهیونیستی تصور می‌کند که با نادیده گرفتن و دور زدن این موضوع می‌تواند، با دولت‌های عربی همکاری‌های منطقه‌ای داشته باشد. قاهره بطور سنتی مخالف هر گونه فعالیت رژیم اسرائیل در منطقه است و حاضر نیست این رژیم نقش برجسته‌ای در منطقه داشته باشد. اما چنانچه طرح‌های اقتصادی در این زمینه مطرح شود، سعی می‌کند به جهت مدیریت و نظارت بر زوایای آنها، با شراکت در آن، اعمال نفوذ نماید. از سوی دیگر نگرانی مصر از حضور نظامی رژیم اسرائیل در منطقه، به‌ویژه پیمان نظامی با ترکیه و برخی از کشورهای آسیای مرکزی، بی‌اعتمادی مصر به رژیم اسرائیل مربوط به عدم اجرای مفاد قرارداد کمپ دیوید اشاره نمود. هم‌چنین با وجود این که پس از پیمان کمپ دیوید، رژیم اسرائیل در سال ۱۹۸۲ صحرای سینا را تخلیه کرد، اما اختلاف بر سر تملک منطقه طابا^۱ همچنان ادامه دارد. مصر و ایران در زمینه سیاست‌های خاورمیانه‌ای رژیم اسرائیل، نگرانی‌های مشترکی دارند. انعقاد پیمان‌های نظامی رژیم صهیونیستی با ترکیه و پیمان سه جانبه اسرائیل، ترکیه و آذربایجان، حضور این کشور در کشورهای آسیای میانه به ویژه در ازبکستان نگرانی‌های دو طرف را مضاعف ساخته است. دامنه نفوذ این رژیم به آفریقا نیز کشیده شده است و تل آویو با برخی از کشورهای این قاره از جمله اتیوپی در زمینه مسائل آب نیل همکاری مشترکی دارد. از دیگر نگرانی‌های دو کشور قدرت نظامی و هسته‌ای رژیم صهیونیستی است. مصر از توسعه سلاح‌های غیرمتمعارف به ویژه سلاح‌های هسته‌ای اسرائیل همواره ابراز نگرانی کرده است. تجربه مصر از جنگ‌هایی که با صهیونیستی داشته و به ویژه جنگ سال ۱۹۷۳، این کشور را در حالت اضطراب و صلح مسلح^۲ نگه داشته است. موضع ایران و مصر در مورد پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای یکسان است. هر دو خواستار عاری شدن منطقه خاورمیانه از سلاح‌های کشتار جمعی بوده و از مجامع بین‌المللی تقاضای حضور و بازرسی از تأسیسات هسته‌ای تل آویو را کرده‌اند. در عین حال دو طرف از کاربرد صلح جویانه انرژی هسته‌ای حمایت می‌کنند. هم‌چنین احمد ماهر وزیر امور خارجه وقت مصر در رابطه با فشارهای سیاسی و تهدیدات اقتصادی آمریکا علیه ایران، اعلام کرده بود که تهدید آمریکا

۱. طابا، نام شهری در استان سینا است. این شهر در ساحل خلیج عقبه واقع و نزدیک‌ترین شهر مصر به رژیم اسرائیل است.

۲. armed peace

علیه ایران بی‌ثمر است؛ زیرا صدور قوانین از سوی کشوری علیه کشورهای دیگر، رفتار شایسته‌ای در روابط بین‌الملل شناخته نمی‌شود. وی در مصاحبه با روزنامه کویتی (الرای العالم) تصریح می‌کند که تهدید ایران از سوی امریکایی‌ها با شرایط کنونی اوضاع بین‌المللی سازگار نیست.

- همکاری دو جانبه در به رسمیت شناختن حقوق ملت فلسطین در تشکیل دولت مستقل فلسطینی:

با توجه به تفاوت مواضع سیاسی ایران و مصر در قضیه فلسطین و صلح اعراب و رژیم صهیونیستی، دو کشور می‌توانند با مبنا قرار دادن صلح عادلانه و فراگیر که زمینه آن از طریق به رسمیت شناختن دولت فلسطین میسر خواهد شد، تبادل نظر و همکاری کنند. سرنوشت فلسطین و مردم آن برای اغلب کشورهای عرب و مسلمان از اهمیت زیادی برخوردار است. بنابراین اتفاق، نظر دو کشور و کشورهای عرب در حمایت از مبارزات ملت فلسطین، برای دستیابی به استقلال سیاسی می‌تواند مؤلفه دیگری از همکاری دو جانبه باشد.

- همکاری دو جانبه در حل و فصل منازعات منطقه‌ای:

به دلیل درهم پیچیدگی مسائل خاورمیانه که ناشی از زمینه‌های تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی و بین‌المللی است، همکاری دو کشور می‌تواند برطرف کننده بحران‌ها و ایجاد امنیت باشد. علی‌رغم این که در سه دهه اخیر جهت‌گیری‌های دو کشور در برخی تحولات منطقه‌ای متفاوت بوده است؛ اما طرفین توانسته‌اند در برخی از موارد علاوه بر داشتن موضع واحد، همکاری‌های سازنده‌ای نیز داشته باشند. از جمله می‌توان به موضع‌گیری‌ها و تلاش‌های دو کشور در قضیه بالکان، اشغال کویت توسط عراق، سیاست‌های توسعه طلبانه رژیم اسرائیل و حل اختلافات ترکیه، سوریه، افغانستان و عراق اشاره کرد. در قضیه اشغال عراق، مصر در ابتدا موضع هماهنگ با ایران را دنبال می‌کرد و حمله امریکا به عراق را مردود می‌دانست، زیرا به این امر واقف بود که حضور امریکا در عراق مشکلات اقتصادی و سیاسی به دنبال خواهد داشت اما بعداً قاهره با وعده‌های مالی امریکا، تغییر موضع داد. نیازهای امنیتی متقابل ایران و مصر در خلیج فارس ایجاب می‌کند که دو کشور، به سمت هم‌گرایی امنیتی منطقه‌ای گام بردارند، زیرا هر دو کشور در خلیج فارس منافع حیاتی دارند. ایران از طریق مصر می‌تواند ضمن بهبود مناسبات و کاهش برخی اختلافات ایران و اعراب زمینه مشارکت و حضور تهران را در مجامع عربی فراهم کند.

- همکاری در زمینه مبارزه با تروریسم:

طرفین می‌توانند در مبارزه با تروریسم همکاری مشترکی به‌عمل آورند. مهم‌ترین مؤلفه اقدامات تروریستی، دیدگاه افراطی و غیرانسانی مجریان آن است که بدون توجه به ناپسند بودن این‌گونه حرکات، برای رسیدن به اهداف خود به هر شیوه‌ای متوسل می‌شوند.

- همکاری در زمینه تبیین مفاهیم حقوق بشر و دموکراسی از دیدگاه اسلام:

ایران و مصر به‌عنوان دو کشور که سابقه دیرینه‌ای در پذیرش دین اسلام دارند، می‌توانند به صورت دو جانبه یا چند جانبه در قالب سازمان کنفرانس اسلامی، مفاهیم مذکور را از دید اسلام تبیین کرده و به ضرورت رعایت حقوق والای انسانی در جوامع خود، همت گمارند. هر چند مفاهیمی مانند حقوق بشر، آزادی بیان و مطبوعات، دموکراسی و انتخابات آزاد، برای تحول و تکامل جوامع انسانی ضروری است.

- همکاری دو جانبه اقتصادی:

ایران و مصر به‌عنوان دو کشور در حال توسعه، از فرصت‌ها و ظرفیت‌های بالای تجاری، صنعتی و سرمایه‌گذاری برای ارتقاء توانایی اقتصادی خود برخوردارند. نیازهای اقتصادی دو کشور می‌تواند مکمل هم باشد. قابلیت‌های متخصصان ایرانی در زمینه سدسازی، تولید خودرو و ماشین‌آلات کشاورزی، صنایع نفت، گاز و پتروشیمی، فولاد، فرآوری محصولات غذایی می‌تواند زمینه توسعه مناسبات فی‌مابین را فراهم کند. متقابلاً مصر نیز می‌تواند بخشی از نیازهای ایران را از جمله در صنعت نساجی، کشاورزی، الکترونیک و تولیدات دارویی تأمین کند. بر اساس آخرین اعلام سازمان توسعه تجارت ایران، حجم تجارت میان دو کشور در سال ۱۴۰۰ برابر با ۵۹۹،۵۲۰ میلیون دلار بوده که از این مقدار، ۵۶۲۷،۶۵۲ میلیون دلار صادرات به مصر و ۳،۸۹۲،۹۴۷ میلیون دلار واردات از مصر بوده است. هم‌چنین دو کشور می‌توانند به‌طور مشترک در صنایع سنگین، گردشگری و صنایع تبدیلی سرمایه‌گذاری کنند.

تحلیل آماری

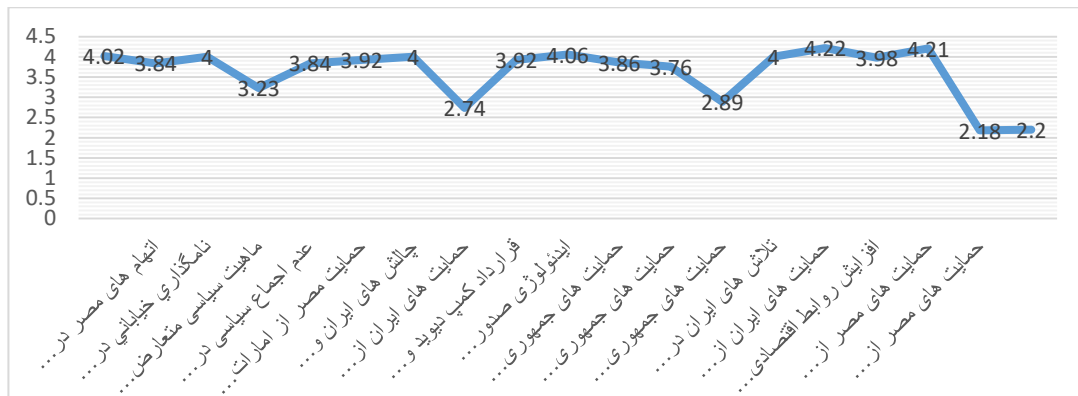
آمار توصیفی به‌منظور مهم‌ترین چالش‌ها و موانع هم‌گرایی میان جمهوری اسلامی ایران و مصر و مهم‌ترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای توسعه روابط بین‌الملل به صورت نمودار شماره ۱ و ۲ مورد مطالعه قرار گرفته است.

- تحلیل مهم‌ترین چالش‌ها و موانع هم‌گرایی میان جمهوری اسلامی ایران و مصر:

آزمون رتبه‌بندی فریدمن، معادل ناپارامتری آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه با اندازه‌های تکراری است. از آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی متغیرها (گروه‌های وابسته به هم یک متغیر مستقل) می‌توان استفاده کرد. در زمینه رتبه‌بندی مهم‌ترین چالش‌ها و موانع هم‌گرایی میان ایران و مصر، شاخص‌های زیر ارائه می‌گردد. هم‌چنین نمودار، میانگین شاخص‌های حاضر را نشان می‌دهد.

X1	مخالفت برخی احزاب و گروه‌های ذی نفوذ و موارد اختلاف برانگیز
X2	اتهام‌های مصر در مورد حمایت ایران از گروه‌های بنیادگرای اسلامی
X3	نام‌گذاری خیابانی در تهران به نام خالد اسلامبولی
X4	ماهیت سیاسی متعارض نظام‌های ایران و مصر
X5	عدم اجماع سیاسی در دو کشور در زمینه بهبود روابط
X6	حمایت مصر از امارات متحده عربی در مسئله جزایر سه گانه ایرانی
X7	چالش‌های ایران و مصر در زمینه تروریسم
X8	حمایت‌های ایران از معارضین سودان در مقابل دولت مصر
X9	قرارداد کمپ دیوید و روابط مصر و رژیم صهیونیستی
X10	ابدئولوژی صدور انقلاب ایران در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا
X11	حمایت‌های جمهوری اسلامی ایران از استقلال شیعیان یمن و حمایت‌های مصر از حملات ائتلاف عربی بر علیه ملت مظلوم یمن
X12	حمایت‌های جمهوری اسلامی ایران از حزب الله لبنان
X13	حمایت‌های جمهوری اسلامی ایران از گروه حماس بر علیه رژیم صهیونیستی
X14	تلاش‌های ایران در زمینه گسترش نفوذ جنبش مقاومت در سطح خاورمیانه
X15	حمایت‌های ایران از گروه‌های اسلام‌گرای مصر و سایر کشورهای آفریقایی
X16	افزایش روابط اقتصادی و سیاسی اسرائیل و مصر
X17	حمایت‌های مصر از تئوری صلح ابراهیم در کشورهای حاشیه خلیج فارس و خاورمیانه
X18	حمایت‌های مصر از تشدید تحرکات نظامی آمریکا در منطقه خاورمیانه
X19	گسترش روابط آمریکا با مصر

نمودار ۱ - آمار توصیفی مهمترین چالش‌ها و موانع همگرایی میان جمهوری اسلامی ایران و مصر

منبع: نگارندگان

با توجه به نتایج بدست آمده، این‌چنین به نظر می‌رسد که عواملی نظیر حمایت‌های ایران از گروه‌های اسلام‌گرای مصر و سایر کشورهای آفریقایی، حمایت‌های مصر از عادی‌سازی روابط با رژیم صهیونیستی در کشورهای حاشیه خلیج فارس و خاورمیانه و ایدئولوژی صدور انقلاب ایران در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا از چالش‌ها و موانع هم‌گرایی میان جمهوری اسلامی ایران و مصر محسوب می‌شود و در مقابل حمایت‌های ایران از معارضین دولت سودان در مقابل دولت مصر، گسترش روابط آمریکا و مصر و حمایت‌های مصر از تشدید تحرکات نظامی آمریکا در منطقه خاورمیانه از مهم‌ترین چالش‌ها و موانع هم‌گرایی میان ایران و مصر محسوب می‌شود.

جدول ۲. آمار استنباطی مهمترین چالش‌ها و موانع همگرایی میان جمهوری اسلامی ایران و مصر

Ranks	
	Mean Rank
X15	4.22
X17	4.21
X10	4.06
X1	4.02
X3	4
X7	4
X14	4
X16	3.98
X6	3.92
X9	3.92
X11	3.86
X2	3.84
X5	3.84
X12	3.76
X4	3.23
X13	2.89
X8	2.74
X19	2.2
X18	2.18

منبع: نگارندگان

شناسایی مهم‌ترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای افزایش همگرایی‌ها و توسعه روابط:

رتبه‌بندی مهمترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای افزایش همگرایی‌ها و توسعه روابط بر اساس مدل فریدمن در نرم افزار SPSS و شاخص‌ها به صورت زیر ارائه می‌گردد. هم‌چنین نمودار میانگین، شاخص‌های حاضر را نشان می‌دهد.

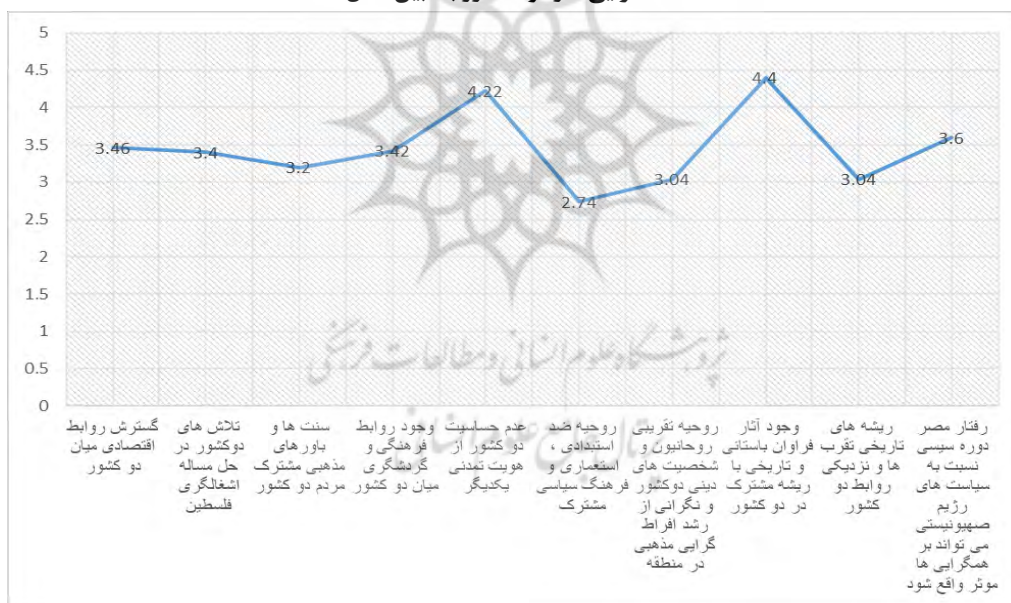
X1 گسترش روابط اقتصادی میان دو کشور

X2 تلاش‌های دو کشور در حل مساله اشغالگری فلسطین

- X3 سنت‌ها و باورهای مذهبی مشترک مردم دو کشور
- X4 وجود روابط فرهنگی و گردشگری میان دو کشور
- X5 عدم حساسیت دو کشور از هویت تمدنی یکدیگر
- X6 روحیه ضد استبدادی، استعماری و فرهنگ سیاسی مشترک
- X7 روحیه تقریبی روحانیون و شخصیت‌های دینی دو کشور و نگرانی از رشد افراط‌گرایی مذهبی در منطقه
- X8 وجود آثار فراوان باستانی و تاریخی با ریشه مشترک در دو کشور
- X9 ریشه‌های تاریخی تقرب‌ها و نزدیکی روابط دو کشور
- X10 رفتار مصر دوره سوسی نسبت به سیاست‌های رژیم صهیونیستی می‌تواند بر هم‌گرایی‌ها موثر واقع شود

نمودار ۲. آمار توصیفی مهم‌ترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای افزایش هم-

گرایی‌ها و توسعه روابط بین‌الملل

منبع: نگارندگان

جدول ۳. آمار استنباطی مهم‌ترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای افزایش هم‌گرایی‌ها و توسعه

روابط بین‌الملل

Ranks	
	Mean Rank
X8	4.4
X5	4.22
X10	3.6
X1	3.46
X4	3.42
X2	3.4
X3	3.2
X7	3.04
X9	3.04
X6	2.74

منبع: نگارندگان

با توجه به نتایج آزمون میانگین، این چنین به نظر می‌رسد که در مهم‌ترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای افزایش هم‌گرایی‌ها و تأثیر آن بر نظام بین‌الملل، عواملی نظیر وجود آثار فراوان باستانی و تاریخی با ریشه مشترک در دو کشور، عدم حساسیت دو کشور از هویت تمدنی یکدیگر و تغییر رفتار مصر پس از حکومت حسنی مبارک نسبت به سیاست‌های رژیم صهیونیستی از مهم‌ترین عوامل فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای افزایش هم‌گرایی‌ها محسوب می‌شود.

شکل ۲: شناسایی مهم‌ترین فرصت‌ها و چالش‌های هم‌گرایی ایران و مصر

تحلیل مهم‌ترین چالش‌ها و موانع
هم‌گرایی میان ایران و مصر

تحلیل مهم‌ترین فرصت‌های افزایش
هم‌گرایی‌ها و توسعه روابط ایران و مصر

مخالفت برخی احزاب و گروه‌های ذی نفوذ و موارد اختلاف برانگیز
اتهام‌های مصر در مورد حمایت ایران از گروه‌های بنیادگرای اسلامی
ناتمگاری خیابانی در تهران به نام خالد اسلامبولی
ماهیت سیاسی متعارض نظام‌های ایران و مصر
عدم اجماع سیاسی در دو کشور در زمینه بهبود روابط
حمایت مصر از امارات متحده عربی در مسئله جزایر سه گانه ایرانی
چالش‌های ایران و مصر در زمینه تروریسم
حمایت‌های ایران از معارضین سودان در مقابل دولت مصر
قرارداد کمب دیوید و روابط مصر و رژیم صهیونیستی
ایدئولوژی صدور انقلاب ایران در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا
حمایت‌های جمهوری اسلامی ایران از استقلال شیعان یمن و حمایت-
های مصر از حملات ائتلاف عربی بر علیه ملت مظلوم یمن
حمایت‌های جمهوری اسلامی ایران از حزب الله لبنان
حمایت‌های جمهوری اسلامی ایران از گروه حماس بر علیه رژیم
صهیونیستی
تلاش‌های ایران در زمینه گسترش نفوذ جنبش مقاومت در سطح
خاورمیانه
حمایت‌های ایران از گروه‌های اسلام‌گرای مصر و سایر کشورهای
آفریقایی
افزایش روابط اقتصادی و سیاسی اسرائیل و مصر
حمایت‌های مصر از تئوری صلح ابراهیم در کشورهای حاشیه خلیج
فارس و خاورمیانه
حمایت‌های مصر از تشدید تحرکات نظامی آمریکا در منطقه خاورمیانه
گسترش روابط آمریکا و مصر

گسترش روابط اقتصادی میان دو کشور
تلاش‌های دو کشور در حل مساله اشغالگری فلسطین
سنت‌ها و باورهای مذهبی مشترک مردم دو کشور
وجود روابط فرهنگی و گردشگری میان دو کشور
عدم حساسیت دو کشور از هويت تمدنی یکدیگر
روحیه ضد استبدادی، استعماری و فرهنگ سیاسی مشترک
روحیه تقریبی روحانیون و شخصیت‌های دینی دو کشور و نگرانی از رشد
افراط‌گرایی مذهبی در منطقه
وجود آثار فراوان باستانی و تاریخی با ریشه مشترک در دو کشور
ریشه‌های تاریخی تقرب‌ها و نزدیکی روابط دو کشور
رفتار مصر دوره سوسی نیست به سیاست‌های رژیم صهیونیستی می‌تواند
بر هم‌گرایی‌ها موثر واقع شود

نتیجه‌گیری

کشگری روابط جمهوری اسلامی ایران و جمهوری عربی مصر، به‌عنوان دو قدرت بزرگ منطقه‌ای در شرق و غرب خاورمیانه، همواره منشاء دگرگونی و جریان‌ساز قدرت در منطقه می‌باشد و بالتبع، ژئوپلیتیک نیز نقش مهمی در این عرصه ایفا می‌کند. باید در نظر داشت که چنان‌چه ایران و مصر روابط حسنه و مسالمت‌آمیزی را در پیش رو داشته باشند، عملاً منشاء تولید قدرت در منطقه را به‌دست می‌آورند و معادلات سیاسی، امنیتی، اقتصادی، ترانزیتی و ژئواستراتژیک، تحت تاثیر روابط این دو کشور قرار خواهد گرفت، به‌طوری‌که اثر آن بر هژمونیک^۱ عربستان سعودی و نظم منطقه‌ای کاملاً محرز خواهد شد و بالعکس در صورت برون رفت از این وضعیت، بازیگرانی مثل عربستان سعودی و رژیم اسرائیل، فرصت نقش‌آفرینی را پیدا خواهند نمود. از سوی دیگر جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان کشوری بین‌المللی با ویژگی‌های منحصر به فرد و جایگاهی متمایز در تحولات استراتژیک، همواره از تغییر و تحولات نظام بین‌المللی اثر می‌پذیرد و بر آن نیز متقابلاً تأثیر می‌گذارد. تردیدی نیست که ایران، با توجه به ویژگی‌های خاص سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی یک کشور تاثیرگذار در منطقه است. وقوع انقلاب اسلامی در ایران باعث شد ماهیت جدیدی از نظام بین‌الملل و مسائل سیاسی خاورمیانه ظهور نماید و در اولویت قرار گرفتن ایدئولوژی اسلامی در روابط خارجی و نگرش استراتژی ایران در مبارزه با آمریکا، به عنوان یک کشور سلطه‌گر، باعث تحول در روابط ایران با برخی از کشورها شد. اما در این میان، آن‌چه همواره مشهود بوده، تیرگی روابط میان ایران و مصر است که برخی از آن‌ها ریشه در اتفاقات گذشته، به‌ویژه در دهه‌های ۱۳۶۰ و ۱۳۷۰ داشته است. از بررسی روابط ایران و مصر از ابتدا تا وقوع انقلاب اسلامی ایران و در ادامه تا سال ۱۴۰۱، مشاهده می‌شود که این روابط مسیر پر فراز و نشیبی داشته است. به‌طور کلی روابط تهران و قاهره تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل هم‌گرا و واگرا قرار داشته و بنابر دلایل مختلف و عوامل متعددی، بهبود روابط دو کشور از طریق راهکارهای سیاسی و ارتباطات دیپلماتیک به بن‌بست رسیده است. این اختلافات، بعضی سیاسی و بعضی اعتقادی است که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

- نحوه برخورد با قدرت‌های بزرگ؛
- روند مذاکرات صلح خاورمیانه و موجودیت اسرائیل؛
- اختلاف نظر درباره مفهوم امنیت خلیج فارس، منطقه‌ای که بر هر دو کشور ایران و مصر تأثیر می‌گذارد؛

^۱. hegemonic

در اهداف و اصول ایران، بحث براساس آرمان‌گرایی است. اما در اصول دولت مصر، توجه به منافع مادی است و مصر از سال ۱۹۷۹ به بعد بیشتر به خود توجه داشته و شعارها و هدف‌های مصری را، جایگزین آرمان‌های فلسطینی و عربی نموده است. لذا با توجه به مسائل مطرح شده، پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش بوده است که، مهم‌ترین چالش‌ها و موانع هم‌گرایی میان جمهوری اسلامی ایران و مصر کدام بوده و مهم‌ترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای افزایش هم‌گرایی‌ها، میان دو کشور ایران و مصر چه بوده؟

در این زمینه در تحلیل کیفی یافته‌های تحقیق، ابتدا فرصت‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بعد از تحولات انقلابی مصر مورد تحلیل قرار گرفت. در این زمینه، از عواملی نظیر تغییر نام خیابان خالد اسلامبولی، همکاری دوجانبه در زمینه نگرانی‌های مشترک و مقابله با تهدیدات اسرائیل و همکاری دو جانبه در تشکیل دولت مستقل فلسطینی به عنوان مهم‌ترین فرصت‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نام برده شد. در زمینه تنش‌های روابط ایران و مصر که به سه سطح تنش‌های سطوح منطقه‌ای، داخلی و فرامنطقه‌ای تفکیک می‌شد، در این مورد نتایج نشان داد که، در سطوح داخلی، مخالفت برخی احزاب و گروه‌های ذی‌نفوذ و موارد اختلاف برانگیز، اتهام مصر در مورد حمایت‌های ایران از گروه‌های اسلامگرا، نام‌گذاری خیابانی به نام خالد اسلامبولی در تهران، عدم اجماع سیاسی دو کشور در زمینه بهبود روابط و ماهیت سیاسی متعارض نظام‌های ایران و مصر، از مهم‌ترین عوامل تنش می‌باشد. در سطح منطقه‌ای، قرارداد کمپ دیوید و روابط مصر و رژیم صهیونیستی، روابط مصر و سودان، چالش‌های ایران و مصر در زمینه تروریسم و حمایت مصر از امارات متحده عربی در مسئله جزایر سه گانه ایرانی و حمایت از پیمان ابراهیم، از مهم‌ترین عوامل تنش می‌باشد و در زمینه سطوح فرامنطقه‌ای روابط بالای روابط آمریکا و مصر و روابط مصر و رژیم صهیونیستی، از مهم‌ترین این تنش‌ها می‌باشد. علی‌رغم تنش‌های دو کشور، هم‌چنین فرصت‌هایی نیز، پیش روی دو کشور ایران و مصر در راستای همکاری در سازمان‌های بین‌المللی وجود دارد. از جمله مهم‌ترین آن‌ها، می‌توان به همکاری در گروه دی هشت، همکاری در گروه سازمان همکاری اسلامی، همکاری دوجانبه در زمینه نگرانی‌های مشترک و مقابله با تهدیدات اسرائیل، همکاری دو جانبه در به رسمیت شناختن حقوق ملت فلسطین در تشکیل دولت مستقل فلسطینی، همکاری در زمینه مبارزه با تروریسم، همکاری در زمینه، تبیین مفاهیم حقوق بشر و دمکراسی از دیدگاه اسلام و همکاری دو جانبه اقتصادی اشاره کرد. در تحلیل‌های آماری یافته‌های تحقیق نیز دو متغیر یعنی مهم‌ترین چالش‌ها و موانع هم‌گرایی، میان جمهوری اسلامی ایران و مصر و مهم‌ترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود

در راستای افزایش هم‌گرایی‌ها مورد تبیین قرار گرفت. در زمینه مهم‌ترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای افزایش هم‌گرایی‌ها و توسعه روابط بین‌الملل عواملی نظیر، وجود آثار فراوان باستانی و تاریخی با ریشه مشترک در دو کشور، عدم حساسیت دو کشور از هويت تمدنی یک‌دیگر و تغییر رفتار مصر پس از حکومت حسنی مبارک، نسبت به سیاست‌های رژیم صهیونیستی از مهم‌ترین عوامل فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای افزایش هم‌گرایی‌ها محسوب می‌شود و در مقابل، عوامل روحیه ضد استبدادی، استعماری و فرهنگ سیاسی مشترک، ریشه‌های تاریخی تقرب‌ها و نزدیکی روابط دو کشور و روحیه تقریبی روحانیون و شخصیت‌های دینی دو کشور و نگرانی از رشد افراط‌گرایی مذهبی در منطقه مهم‌ترین فرصت‌های ژئوپلیتیکی موجود در راستای افزایش هم‌گرایی‌ها محسوب نمی‌شود و در نهایت، عواملی نظیر حمایت‌های ایران از گروه‌های اسلام‌گرای مصر و سایر کشورهای آفریقایی، حمایت‌های مصر از پیمان ابراهیم در کشورهای حاشیه خلیج فارس و خاورمیانه و ایدئولوژی صدور انقلاب ایران در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، از مهم‌ترین عوامل چالش‌ها و موانع هم‌گرایی میان جمهوری اسلامی ایران و مصر محسوب می‌شود و در مقابل حمایت‌های ایران از معارضین دولت سودان در مقابل دولت مصر، گسترش روابط آمریکا و مصر و حمایت‌های مصر از تشدید تحرکات نظامی آمریکا در منطقه خاورمیانه، از مهم‌ترین چالش‌ها و موانع هم‌گرایی میان جمهوری اسلامی ایران و مصر محسوب نمی‌شود.

منابع و مأخذ

فارسی:

- اخباری، ابوالفضل؛ اخباری، محمد؛ اسمعیل پورروشن، علی اصغر؛ رنجبر، محسن و باهک، بتول (۱۳۹۹). «تحلیل هیدروپلیتیکی^۱ ساختار نوین روابط بین‌الملل (مطالعه موردی: ایران و افغانستان)». فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۰ (۲)، ۴۱-۱۵.
- اسمیت، آنتونی؛ هدفیلد، امیلیا (۱۳۹۱). سیاست خارجی، نظریه‌ها، بازیگران و موارد مطالعاتی، ترجمه امیر محمدحاج یوسفی و محسن محمودی و ایوب کریمی، جلد اول، تهران: نشر سمت.

^۱. بررسی ابعاد مکانی و فضایی آب و سیاست در مقیاس‌های جغرافیایی

- باشگاه خبرنگاران جوان (۱۴۰۲)، «مصر: سیسی و بن سلمان بر لزوم همکاری مشترک برای مقابله با مداخلات منطقه‌ای تأکید کردند». قابل دسترسی در: <https://www.yjc.ir/fa/news/6461207/>
- بخشایش اردستانی، احمد (۱۳۸۷). **روابط خارجی ایران در نظام بین الملل**، تهران: انتشارات پلیکان.
- بیانی، مریم (۱۳۹۲). بررسی مقایسه‌ای تحول جایگاه ایران در سیاست خارجی مصر قبل و پس از پیروزی انقلاب مصر (دهه گذشته)، **پایان‌نامه کارشناسی ارشد**، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- پزشک، علی (۱۳۹۴). مواضع و عملکرد جریانهای سلفی^۱ سیاسی و سلفی جهادی در قبال جمهوری اسلامی ایران (بررسی موردی داعش و حزب النور مصر)، **پایان‌نامه کارشناسی ارشد**، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره).
- جاودانی مقدم، مهدی؛ شفیعی، مریم (۱۳۹۳). «پارادوکس واهمگرایی^۲ در روابط خارجی ایران و مصر پس از انقلاب اسلامی (۲۰۱۴-۱۹۷۹م)»، **فصلنامه سیاست پژوهی ایرانی**، دوره: ۱، شماره: ۱.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۹). **نظریه ساختار ژئوپلیتیکی در حال ظهور جهان**. فصلنامه بین المللی ژئوپلیتیک، ۱، ۶-۸.
- درویشی سه‌تانی، فرهاد؛ مظفری، سمیرا (۱۳۹۷). بررسی عوامل تأثیرگذار بر واگرایی روابط ایران و مصر (۱۳۹۲-۱۳۵۷)، **مطالعات سیاسی جهان اسلام**، ۷ (۱)، ۱-۳۰.
- دهشیری محمدرضا، غفوری، مجتبی (۱۳۹۴)، «الزامات راهبردی جمهوری اسلامی ایران در قبال سیاست‌های خاورمیانه‌ای جدید آمریکا»، **سیاست‌های راهبردی و کلان**، دوره ۳، شماره ۱۲.
- رفیعی راد، جواد؛ زارعی، سعد الله و بیک، علی اصغر (۱۳۹۹). «بررسی بسترهای امکانی منطقه غرب آسیا در بروز جنگ‌های ترکیبی با تأکید بر نظریه امنیت منطقه‌ای». **فصلنامه علمی امنیت ملی**، ۱۰ (۳۸)، ۶۶-۳۵.
- زبردست، شلاله (۱۳۹۶). بررسی تناقضات سیاسی ترکیه و ایران در سوریه، مصر و عراق بین سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۱۰، **پایان‌نامه کارشناسی ارشد**، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه تهران.
- زرقامی، محسن (۱۳۹۶). واگرایی روابط مصر و عربستان در دوره السیسی، **پایان‌نامه کارشناسی ارشد**، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه مفید.

^۱ سلفی کسی است که در احکام شرعی به کتاب و سنت رجوع می‌کند

^۲ واهمگرایی بدین معنا است که بازیگران مذکور از درجه همگرایی بالایی با هم برخوردار نمی‌باشند، از طرف دیگر با توجه به گرایش‌های موجود و منافع در وضعیت واگرایی نیز به سر نمی‌برند

- صادق‌زاده، محمد علی (۱۳۹۴). فرصت‌ها و چالش‌های روابط ایران و مصر پس از انقلاب ۲۰۱۱. **پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم سیاسی، گروه روابط بین الملل، دانشگاه باقرالعلوم.**
- عبدالمطلب، عبدالله (۱۳۹۵). «انقلاب اسلامی و منطقه‌گرایی نوین در خاورمیانه، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و منطقه خاورمیانه». **نشریه جغرافیا، ۴ (۵۱): ۵۱.**
- عزتی، عزت‌الله (۱۳۹۴). **ژئوپلیتیک، تهران: انتشارات سمت.**
- علامتی، غلامرضا؛ حسن پور، وحید (۱۳۹۲). «عوامل مؤثر بر همگرایی در روابط ایران و مصر و تأثیر آن بر امنیت سیاسی جمهوری اسلامی ایران». **فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی دانشکده و پژوهشکده دفاعی، ۱۲ (۷۱): ۱۴۶-۱۲۷.**
- فرجی، محمدرضا (۱۳۹۱). «پارامترهای تعیین‌کننده سیاست خارجی مصر از انقلاب ناصر تا کودتای ارتش (۲۰۱۳-۱۹۵۲)». **فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۱ (۴): ۳۱-۱۵.**
- قاسمی، مصطفی (۱۳۹۲). **آشنایی با کشورهای جهان اسلام مصر، تهران: مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور.**
- قلوبی، جواد (۱۳۸۷). «نقش آمریکا و رژیم صهیونیستی در مناسبات سیاسی ایران و مصر». **فصلنامه مطالعات آفریقا، ش ۱۸.**
- کریمی، منوچهر (۱۳۸۹). **ژئوپلیتیک نوین ترکیه و تأثیر آن بر توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی: پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا). پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.**
- مظاهری، محمدمهدی؛ احمدزاده، داوود (۱۳۸۸). **بررسی چالش‌های ساختاری در روابط مصر و ایران. تحقیقات سیاسی و بین‌المللی.**
- موسوی، سیدمحمد؛ توتی، حسینعلی؛ موسوی، سیدمحمد رضا (۱۳۹۱). «انقلاب اسلامی ایران و تحولات ژئوپلیتیکی مصر (با تأکید بر فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو)». **پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۱ (۴): ۱۶۴-۱۴۵.**
- میراحمدی بابا حیدری، صغرا (۱۳۸۸). **تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و مصر پس از جنگ جهانی دوم، پایان نامه ارشد دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا، گروه جغرافیای انسانی و سیاسی.**
- وکیلی، فرید (۱۳۹۲). **بررسی علل و زمینه‌های ظهور و تحول جنبش اخوان المسلمین مصر، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه رازی.**
- یوسف نژاد، ابراهیم (۱۳۸۴). «روابط دو جانبه ایران و مصر؛ فرصت‌ها، چالش‌ها و چشم‌انداز آینده». **دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۲ (۵۰-۴۹): ۹۳-۱۴۲.**

عربى:

- ابو شعيشع، محمد رمضان.(۲۰۲۳). ايران.. تركيه.. اسرائيل وصراع القوى فى الشرق الاوسط. مصر: النشر و التوزيع العربى
- الجزيرةه (۲۰۰۶)، « أهم الهجمات على الأماكن السياحية بمصر »، <http://aljazeera.net/news/2006/4/25/>.
- رضوان، على.(۲۰۲۲). المسئوليه الجنائيه الدوليه الناشئه عن احتلال ايران للجزر الاماراتيه، مصر: مؤسسه الاهرام
- رضوان، على.(۲۰۲۲). صراع الجُزُر فى قانونين الدولى و الجنائى الجزر الاماراتيه نموذجاً. مصر: مؤسسه الاهرام
- بكرى، مصطفى.(۲۰۱۷). عشره ايام هزت مصر. مصر: دار سما للنشر و التوزيع
- ميدل ايست نيوز (۲۰۲۲)، «النظام المصرى يناور بالعلاقات مع إيران»، <https://mdeast.news/ar/2022/02/21/>.
- ميدل ايست نيوز(۲۰۲۲)، «تطورات جديده فى ملف العلاقات المصريه الايرانيه»، <https://mdeast.news/ar/2022/01/19/>
- مينو، دلفين(۲۰۱۷)، اكتب لكم من تهران - سيره روائيه. سوريه: دار ممدوح عدوان للنشر والتوزيع.

انگليسى:

- Cohen, Saul. B. (1994). **Geopolitics in the world era in reordering the world**, VS West View Press.
- Seth ,C.(2018).**The Middle East and South Asia 2018-2019**, Rowman & Littlefield Publishers
- Fahmy, N. (2020). Geopolitical Upheaval in the Middle East, In **Egypt's Diplomacy in War, Peace and Transition**, Palgrave Macmillan, Cham Publishers.
- Parsi Euronews (2018), "egypt will intervene militarily if the gulf is threatene". At: <https://parsi.euronews.com/2018/11/07/>
- Rassas, M.(2021), "The Muslim Brotherhood and Iran: Khomeini – Khamenei", At: <https://mesbar.org/the-muslim-brotherhood-and-iran-khomeini-khamenei/>
- The Washington Post(2022), "U.S. blocks \$130 million in aid to Egypt over human rights". At:<https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/09/14/us-blocks-130-million-aid-egypt-over-human-rights/>
- Pethiyagoda, K. (2021). Relations with the Middle East. In **Indian Foreign Policy and Cultural Values** , Palgrave Macmillan, Cham Publishers.